

LA MURALLA DE *BARCINO* A LA LLUM DE LES DARRERES DESCOBERTES

J. O. GRANADOS*

INTRODUCCIÓ

La muralla que envoltava el recinte romà de Barcelona ha estat objecte, al llarg de més de setanta anys, de diferents estudis de d'abast parcial i general¹. De fet, el més nombrosos, vigents fins ara, han estat els realitzats per A. Balil sobre la morfologia, tipologia i adscripció històrica d'aquesta obra d'enginyeria militar, destacant igualment els dedicats de manera particular a les portes d'accés a la ciutat².

Els treballs de restauració a que ha estat sotmesa de forma continuada aquesta muralla, primer de forma puntual i, més tard, de forma sistemàtica -seguint un pla de valorització i monumentalització del circuit impul-

*.- La documentació gràfica ha estat elaborada per l'equip de topografia i dibuix del Centre d'Arqueologia de la Ciutat format per R. Lòpez, E. Mestres i D. Miquel.

¹-F. Carreres Candi, *La Ciutat de Barcelona*, Geografia General de Catalunya, vol. III, Barcelona 1916; I.A. Richmond, *Five towns-walls in Hispania Citerior*, Journal of Roman Studies, 21, pp.86-100, Londres, 1931; B. Taracena, *Las fortificaciones i la población en la España romana*, IV Congreso Arqueológico del Sudeste español, pp.42-44 Cartagena, 1949; A. Balil, *Las murallas Romanas de Barcelona*, Anejos del Archivo Español de Arqueología 2, Madrid 1961; A. Duran i Sanpere, *Barcelona i la Seva Història*, Barcelona 1972; F. Pallarés, *La topografia i els orígens de la Barcelona Romana*, Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciutat, XVI, pp.5-48, Barcelona, 1975.; J.O. Granados, *Estructura Urbana de la ciudad romana*, Història de Barcelona I, La Ciudad Antiga, pp. 141-199, Barcelona, 1991.

².- A. Balil, *Sobre la fortificación del Bajo Imperio en Hispania: Las puertas de la muralla de Barcino*, Actas del I Congreso Español de Estudios Clásicos, Madrid 1956.

sat per A. Florensa³-, varen deixar a la vista de l'espectador quasi la meitat de la fortificació romana. La muralla, a partir d'aquesta actuació, es convertí en el monument més destacat, representatiu i característic de la primera etapa històrica de Barcelona.

Les obres suposaren la restitució de gran part de les zones perdudes, seguint inicialment els criteris de la Carta d'Atenes -l'ús del totxo massís per a les reintegracions- en un intent de retornar-li la seva fesomia original. Però, com es evident, això va requerir d'una tasca d'interpretació i basada en una recerca prèvia que ens és poc coneguda. La tasca duta a terme per Serra Ràfols resta pràcticament inèdita. Únicament disposem d'algunes notes i un reportatge fotogràfic del seguiment de les intervencions⁴. El resultat obtingut, espectacular quant a la monumentalització, no han comportat, com a contrapartida, l'anàlisi detallada i minuciosa de l'estructura afectada, amb l'enregistrament d'una informació que hauria permès conèixer molt més a fons i amb més detall, aquesta estructura defensiva de la colònia *Barcino*. La restauració, però, no va ser del tot fidel als principis d'Atenes, doncs la reintegració va esdevenir, en alguns sectors, una reconstrucció completant amb la mateixa matèria d'origen -el gres extret de les pedreres de Montjuïc- les parts perdudes a causa, fonamentalment, de l'agressió que suposaren les construccions superposades o bé adossades en èpoques posteriors. Així, es completaren en algunes torres els paraments de carreus, les cornises i la part superior de petits carreus i finestres de mig punt. Res sabem segur sobre el coronament i remat superior de les torres i dels trams rectilinis encara que no sembla que fossi emmerletat com va suposar A. Balil.

³- A. Florensa. *Las murallas de la ciudad*, Barcelona 1958; idem *La Valoración urbanística del circuito romano de Barcelona*, Barcelona 1965; idem, *Restauraciones y excavaciones en Barcelona durante los últimos veinticinco años*, Miscelanea Barcinonensia, VII, 1964; idem, *Restauraciones y excavaciones en Barcelona durante los últimos años*, Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad, VI, 1969; idem, *Conservación y restauración de monumentos históricos*, Ayuntamiento de Barcelona 1954-1966. Barcelona 1966.

⁴- J. de C. Serra Ràfols. *Las excavaciones de la muralla romana de la Tapineria*. I Congreso Nacional de urbanismo. Barcelona 1959; idem, *Notas sobre el sector nordeste de la muralla romana de Barcelona*, Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad, V. Barcelona 1964, pp 5-64; idem, *Recintos murats a la regió central de Catalunya*. Arquitectura Ciclopea Catalano Balear. II Symposium de Prehistoria Peninsular. Barcelona. 1965.; idem, *Balanç i estat actual de l'estudi de la muralla romana de Barcelona*. Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad, X, pp. 129-148. Barcelona 1967.

La documentació gràfica i alguna intervenció arqueològica feta de forma puntual van permetre dilucidar el tema del traçat que determinava la forma que va tenir la planta de la ciutat romana, la qual resultà invariable des de la fundació; també, dos moments constructius, el fundacional i la refortificació del baix imperi, cadescun amb tècniques constructives ben diferenciades⁵. Però resten encara per resoldre qüestions relacionades amb la cronologia, les diferents reformes i fases constructives i, encara, sobre la seva morfologia.

Però la construcció de la muralla no pot considerar-se com un fet independent i aïllat de la dinàmica edilícia interna i externa de la ciutat. És obvi que el reforçament que es va fer durant el baix imperi afectà de forma clara l'entorn immediat. Aquesta qüestió ja la vàrem apuntar en un estudi recent⁶.

La desaparició i amortització de les vil·les més immediates a la muralla; el desmuntatge de les tombes aliniades al llarg de les vies sepulcrales i la seva utilització com a material constructiu; el colgament definitiu del fossat que envoltava externament el recinte fundacional, són algunes de les conseqüències d'aquesta actuació militar.

Internament, la potent refortificació afectà el curs de les clavegueres i el nivell dels vials i, probablement, les *domus* que tocaven o s'adossaven a la cara interior de la muralla.

Certament, un tema debatut ha estat i és encara la cronologia.

Enfront de les teories que la situaven en el període de les invasions francoalamanes - moment en el qual governaven els emperadors Gal·li i

⁵- J.O. Granados. *Notas sobre el estudio topográfico de la colònia Barcino en el siglo I: la primera muralla de la ciutat*. Symposium de Ciudades Augusteas. II. Saragossa 1976. pp.215-224.; idem, *La primera fortificació de la colònia Barcino*. B.A.R. S 193, pp 267-319, Oxford, 1984; idem, *La colònia Barcino. Origen i estructura d'una colònia augustea*. Història urbana del Pla de Barcelona, vol. 2. II Congrés d'Història del Pla de Barcelona, pp.59-95. Barcelobna 1990; idem, *Estructura Urbana de la Ciutat Romana*, Història de Barcelona, 1 La ciutat Antiga, pp 141-201, Barcelona, 1991.

⁶-J.O. Granados, I. Rodà, *La Barcelona de l'època romana: Barcelona en la baixa romanitat*, III Congrés d'Història de Barcelona. pp.11-46. Barcelona 1993.

Claudi II- o de la tetrarquia- època de Dioclecià⁷, algunes dades relacionades de forma directa o indirecta amb la muralla la permeten situar cap a finals del s. IV - Teodosi- moment en el qual tenen lloc nombroses reconstruccions seguint el *Codex Teodosianus*⁸. En aquest sentit, cal desestimar, però, l'època del tirà Màxim, donat que l'única dada arqueològica amb que es compta per fonamentar aquesta hipòtesi - una moneda de les encunyades a la seva època- no va ser localitzada a l'interior de la muralla tal com havia estat publicat⁹.

De totes maneres, no és la nostra intenció tractar novament aquesta en el present article, sinó, tan sols, presentar algunes de les darreres troballes, que han estat el resultat de les intervencions arqueològiques més recents que aportan noves dades per conèixer amb més detall la morfologia, el traçat i la seqüència constructiva de la muralla.

El conjunt d'intervencions ha esta motivada per projectes arquitectònics d'entitat molt diversa -rehabilitació, reformes interiors per canvi d'ús...- distribuïts al llarg de tot el perímetre de la muralla. Els resultats obtinguts en aquest procés sumats als anteriors ens defineixen i dibuixen de forma molt precisa el contorn de la antiga colònia romana.

Cal, a més a més, tenir present la conservació sistemàtica *in situ* - donat el caràcter de bé declarat d'interès cultural- de tots els nous testomis en l'interior o exterior dels edificis de caràcter públic o privat on han estat descoberts. Això permet fer una visita completa de la muralla que podem

7.- A. Balil, *La cronología de las fortificaciones de Barcino en el Bajo Imperio*, IV Congreso Nacional de Arqueología, pp. 227-230. Saragossa, 1955; idem, *Las invasiones Germánicas en Hispania durante la segunda mitad del s.III d. J.C.*, Cuadernos de Trabajos de la Escuela Española de Historia y Arqueología de Roma, Roma, 1957; idem, *Hispania en los años 260 a 300 d.J.C.*, Emerita, XXVII, 1959; idem, *La defensa de Hispania en el Bajo Imperio*, Zephyrus, XI, pp. 160-197, Salamanca 1960; idem, *Las murallas romanes de Barcelona*, op. cit.

8.- J.O. Granados, *Barcelona en la baixa romanitat*, III Congrés d'Història de Barcelona, pp.25-46, Barcelona, 1993.

9.- M. Campo, J.O. Granados, *Aproximación a la circulación monetaria de Barcino*, Numisma, 150-155, pp.221-240, 1978; R. Jarrega, *Consideraciones sobre la cronología de las murallas tardorromanas de Barcelona: ¿ una fortificación del siglo V ?*, Archivo Español de Arqueología, 64, 1991, pp.326-335.; T. Marot, *La circulación monetaria de Barcino*, Barcelona 1987; idem, *Màxim l'usurpador: importància política i monetària de les seves emissions*, Butlletí 1993.; idem, *Algunas consideraciones sobre la significación de las emisiones del usurpador Màximo en Barcino*, Congreso internacional sobre la Hispania de Teodosio. Segovia- Coca, 1995 en premsa.

La informació rebuda per part d'uns dels excavadors d'aquesta zona - M. Travesset- desmenteix le relació d'aquesta moneda de Màxim amb la muralla.

fer ajudats per una guia que ha estat editada recentment on posan de relleu totes les estructures arqueològiques conegudes de *Barcino*¹⁰.

El sectors objecte de la nostra consideració en el present article són:

1. La Pia Almoina. (Lám. 1,1)
2. Casa del Degà (Làm. 1,2)
3. Carrer Avinyó 19 (Làm.1,3)
4. Comtessa de Sobrediel 6 (Làm. 1,4)
5. Arc de Sant Ramon del Call 5 (Làm.1,5)

1.-LA PIA ALMOINA.(Làms. 2 i 3)

Després del treball arqueològic dut a terme el 1949 sota la direcció de A. Duran i Sanpere i de restauració el 1953 per part del arquitectes J. Vilaseca i A. Florensa¹¹ en la part exterior de la torre poligonal - núm. 6 del conjunt - al moment d'enderrocar els edificis - en total quatre- que configuraven la cantonada de l'antic carrer de la Corribia -avui de la Tapineria- per deixar al descobert la muralla, calia -per completar l'estudi - una actuació en l'interior de l'edifici de la Pia Almoina que fes possible la valoració d'aquesta estructura que defensava l'angle N de la ciutat romana.

De partida - a priori- aquesta intervenció i anàlisi arqueològica tenia com interès completar la planta de la torre, explicar la seva singularitat dins el conjunt defensiu on contrasta amb la resta de torres angulars que són de planta circular. Era també el lloc idoni per comprovar la morfologia i el traçat del primer *vallum* -la muralla fundacional-, si resseguia interiorment el traçat de la baix imperial com havia estat constatat en altres sectors de la

¹⁰.- D.D.A.A., *Guia de la Barcelona romana i alt-medieval*, Barcelona 1995.

¹¹.- A.Duran i Sanpere, *La torre Poligonal (nº 6 de la muralla romana)*, Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad, XIII pp.51-67. Barcelona, 1969; A.M. Adroer, *Cerámica trobada a la torre Poligonal de la muralla romana*, Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad, XIII, pp.69-79. Barcelona, 1969; J. de C. Serra Ràfols, *Notes sobre el sector nordeste de la muralla romana de Barcelona*, Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad, V, pp. 5- 64, Barcelona,1965; A. Florensa, *Valoración urbanística del circuito romano de Barcelona*, Barcelona 1964.

muralla, un d'ells tan pròxim com la baixada de la canonja¹².

L'actuació es va poder iniciar amb motiu de les obres d'adequació de l'edifici com a seu del Museu Diocesà. D'acord amb el delegat de Patromini del Bisbat de Barcelona i el tècnic responsable del projecte el Centre d'Arqueologia de la Ciutat practicà diverses cales i féu un seguiment del repicat del diferents murs interiors¹³.

L'immoble actual delimitat per l'avinguda de la catedral, la Seu, la baixada de la Canonja, ens apareix aïllat de la muralla pel front de l'avinguda de la catedral.

Aquesta situació tan singular és conseqüència de la apertura del pla de la seu el s. XVI, projecte urbà que va suposar l'enderrocament d'un tram amb dues torres de la muralla - les núm. 4 i 5 - conjuntament amb les cases adossades intra i extramurs entre la Pia Almoina i la casa del Degà. Seccionada la muralla, restarien a l'aire les mitgeres de les construccions enderrocades per la qual cosa es van veure obligats a construir una façana que va ser coronada per una galeria d'arcs escarasers. L'aixecament en aquest període - s. XVI- d'un nou cos que es projectà per fora de la antiga línia de muralla va deixar, en l'interior de l'edifici, els elements residuals de la muralla.

Un seguit de reformes en èpoques posteriors van fer perdre el folre de grans carreus del parament extern, tant de la torre com del llenç rectilini, deixant la massa de *opus caementicium* a l'aire; únicament varen quedar sota la cota del terra les dues primeres filades de carreus i la fonamentació de la torre feta també amb *opus quadratum*.

Igualment, van produir l'arrasament de la defensa fundacional, la qual ens apareix seccionada sota el pla del terra actual. La realització d'un sondeig per la cara interior va permetre observar el tipus de tècnica edilícia emprada en la construcció del parament que correpon a l'angle N de la muralla.

L'interès destaca justament per tractar-se d'un dels angles, fet que corrobora la igualtat del traçat per les dues fases constructives de la mura-

¹².-A. Duran i Sanpere, *Noticia de excavaciones: la Bajada de la Canonja y calle de los Condes de Barcelona*, Divulgación Histórica, vol. I. pp. 23-24, Barcelona, 1945; idem, *Barcelona i la seva història*, op. cit.

¹³.-Memòria de la Intervenció arqueològica a la Pia Almoina. Barcelona 1993. CAC. Els treballs d'excavació van ser realitzats amb la Sra. Júlia Beltran i el Sr. Emili Revilla.

lla, al igual que havia estat comprovat en el vèrtex E, situat a la plaça dels Traginers.

En el que fa referència a la tècnica constructiva de la muralla fundacional, els paraments són de petits carreus - de no més de 17 x 20 cm.- amb les juntes encintades de forma irregular amb morter de calç, quasi un *opus vitatum*. La excepció és el mateix l'angle, punt on, per reforçar la cantona com ha estat observat en altres llocs, es fan servir carreus grans lleugerament irregulars - alguns de 40 x 40 cm -, disposats en línies horitzontals calçats amb petites pedres. Tot queda aguantat per una fonamentació de grans pedres irregulars de grans dimensions, que sobresurten del parament marcant una banqueteta de 5 a 8 cm. Tenia una profunditat de 1,20 m. i estava disposat en una rasa excavada en el tortorà.

La muralla baix-imperial, adossada per davant de la fundacional, fa servir aquesta última com a parament interior i encofrat del seu nucli d'*opus caementicium* que ha quedat al descobert.

La secció del conjunt format per les dues muralla feta al obrir un pas a través del llenç entre les torres 6 i i la desapareguda 5, ens permet veure i mesurar les diferents parts de la construcció. Primer la línia de carreus de la cara externa baix imperial de entre 50 a 60 cm. de profunditat; adherit pel darrera l'*opus caementicium* 1,60 m. i, finalment, el gruix de la muralla alt imperial de entre 1,75 a 1,85 m.

En total donen una potència per aquesta defensa d'uns 4 m. i d'entre 3,90 a 3,95 en el llenç que enllaça les torres 6 i 7.

La torre poligonal, de la qual es veien per l'exterior tres de les seves cinc cares, ha quedat totalment descoberta.

S'assenta sobre una base de carreus de planta circular, fet que contrasta amb el desenvolupament vertical poligonal que, a més a més, és únic en la muralla de *Barcino*. Rematat el primer cos per una cornisa reutilitzada -de la qual resten alguns indicis en la part exterior-, la torre es projecta cap amunt fins una alçada total de 20,20 m..L'obra romana arriba fins als 16 m.

Sobre el cos massís que es correpon amb el pas de ronda, té dos nivells més d'*opus vitatum* de petits carreus en el qual s'obren, una en cadascun dels cinc costats, les finestres amb coberta d'arc de mig punt fent servir com a dovelles bipedals en forma de falca aixecats sobre brancals de *spalla composita*. La seva disposició és central a excepció de les extremes lleugerament desplaçades.

En la part final del parament propiament romà, que va ser remuntat

amb un creixement de 4,20 m. en etapes posteriors, sembla apreciar-se la marca d'una coberta a una vessant, inclinada cap l'exterior.

El projecte arquitectònic que s'està executant preveu la conservació de tots aquests elements i la seva contemplació en el recorregut interior dels espais del Museu Diocesà.

2.-LA CASA DEL DEGÀ. (Là.m.4 i 5)

Aquest edifici, situat a l'altra costat del Pla de la Seu, forma un únic cos amb la Casa de l'Ardiaca i constitueixen avui conjuntament la seu de l'Arxiu Històric de la Ciutat.

Els dos edificis es van adossar per la cara interior de la muralla a la qual, al mateix temps, es superposen sobre el nivell del pas de ronda incorporant dins del seu espai interior els volums de les tres torres baix imperials -núm. 1,2,3,- que es projecten cap enfora.

La façana exterior, pel costat de l'avinguda de la catedral, és un ampli sector de la muralla, part del costat NO de la ciutat que s'inicia en el carrer del Bisbe amb la torre de defensa de planta circular de l'antiga porta i segueix, amb dues torres més i els llenços corresponents, fins al Pla de la Seu.

La muralla es va posar de relleu exteriorment amb l'enderroc el 1957 de les cases del carrer de la Corribia i una important actuació de restauració que va efectuar l'arquitecte A. Florensa tant sobre els paraments de la muralla com sobre els panys de les antigues mitgeres que va convertir en façana amb balcons i finestres i una galeria amb arcs de mig punt .

Actualment un nou projecte arquitectònic de Lluís Domenech i Roser Amador ha transformat aquesta façana desposseint-la de les obertures anteriors i donant-li un tractament llis d'estuc.

Interiorment la muralla va ser molt mutilada. En ambdós edificis ens apareix arrasada a nivell del terra deixant com únic testimoni el parament de carreus del baix imperi.

Aquest fet ens ha permès obtenir una secció horitzontal de la muralla que completa la informació que proporciona la transversal plasmada en la façana del Pla de la Seu de la torre núm. 3 com a resultat de l'enderroc que afectà la muralla el s. XVI.

Deixant de costat els testimonis de caràcter monumental que es con-

serveixen *in situ* amb les restes de la muralla en l'interior de la casa de l'Ardiaca —la pilastra d'*opus quadratum* de la porta decumana i els pilans i els arcs dels l'aqüeductes -tractats en altres treballs¹⁴-, ens centrarem exclusivament en l'àmbit de la casa del Degà, edifici del qual ha estat substituït tota l'estructura interna en l'aplicació del projecte arquitectònic de remodelatge.

Els treballs inicials de buidatge varen deixar, a nivell del terra de la planta baixa, la secció horitzontal, ja esmentada, de la muralla entre les torres núm. 2 i 3.

En el tall se'ns fan paleses de forma molt clara les diferents parts de la construcció de la fortificació. Es pot apreciar de dins a fora, en primer lloc, una filada de petits carreus, després la massa de *caementum* de calç i pedres i, en tercer lloc, un altre filada, en aquest cas de carreus grans. Les tres, ben trabades, conformen la muralla fundacional amb un gruix de 1,70 m. Segueix una potent capa de 1,40 m. d'*opus cementicium* i un altre d'*opus quadratum* de 0,70 m. que es la mateixa façana externa de l'edifici actual. El gruix total que va tenir el conjunt en el baix imperi es de 3,75 a 3,80 m.

Res semblaria diferent des del punt de vista morfològic respecte al resultat de les observacions fetes en altres sectors, si no fora per la excepcional forma de la façana exterior de la muralla fundacional: *opus quadratum* de blocs ben tallats i encaixats de 0,45 m. d'ample per una longitud variable de 0,35 a 0,75 m.

Aquesta diferència tan marcada apareixia reflectida en la documentació gràfica aixecada per Marià Ribas amb motiu del rebaix fet el 1952 al Pla de la Seu¹⁵ i, també, a la de les obres de la casa de l'Ardiaca segons un plànol publicat per Serra Rafols¹⁶ que correpon al mateix sector que ha estat descobert ara.

¹⁴ - J.de.C. Serra Ràfols, *Notas sobre el sector nordeste de la muralla romana de Barcelona*, op. cit. ; A.Balil, *Las murallas romanas de Barcelona*, op.cit. ; J.O. Granados, *La primera fortificación de la colonia Barcino*, op. cit.

¹⁵ - A. Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva Història*, op. cit.; J.O. Granados, *La primera fortificación de la colonia Barcino*, op.cit.; idem, *La colonia Barcino. Origen i estructura d'una colonia Augustea*, op. cit.

¹⁶ - J.de C.Serra Ràfols, *Notas sobre el sector nordeste de la muralla romana de Barcelona*, Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad, V. op.cit.

Tant en l'un i com a l'altre document es pot comprovar com aquest parament d'*opus quadratum* no es continu, sinó que s'interromp per darre- ra de la torre núm. 4 i alterna amb la tècnica constructiva d'*opus certum*, tipus d'aparell emprat de forma més freqüent en l'aixecament d'aquesta façana d'època d'August. És constatada únicament de forma aparentment contínua a partir d'un tram anterior a la torre núm. 2 fins arribar quasi a la núm. 4 -uns 24 m. aproximadament-, i en el llenç entre les torres núm. 4 i 5 - uns 5 m. més-.

La secció vertical que es veu en el parament NE de la torre 3, al qual ens hem referit anteriorment, ens deixa patent, a més a més del gruix - 1,65m.-, el desenvolupament en alçat del parament fundacional de carreus. Han quedat al descobert un total de 10 filades d'entre les quals, la que corona, sembla presentar-se en forma de cornisa, sobresortint cap a l'exterior.

3.- CARRER AVINYÒ 19 (Làm. 6 i 7)

Dins aquest immoble ja s'havia dut a terme una intervenció de res- tauració que deixà a la vista, tant en la planta baixa com en el primer pis, el parament de la muralla baix imperial¹⁷. Aquesta zona resultava important per la destructuació sistemàtica de què havia estat objecte la muralla de tot aquest costat de la ciutat durant el s. XIX en les reformes de la Comtessa de Sobrediel que afectà l'antic solar del Palau Reial Menor - àngle sud de la muralla- i el del convent de l'Ensenyança.

Localitzada entre la Baixada de Sant Miquel i el carrer de Cervantes, constituïa, doncs, un dels únics vestigis conservats en tota la seva alçada en el costat S.O. de la muralla.

Els carreus del llenç delimitat per les torres - d'uns 8,48 m. de lon- gitud- i el dos paraments de les mateixes torres, varen ser netejats i deixats al descobert. Això es pot comprovar en el restaurant el Gallo Kiriko i en la Seu de la Associació Excursionista d' Etnologia i Folklore (A.E.E.F.).

Però els darrers treballs d'arranjament fets sota la supervisió del Centre d'Arqueologia de la Ciutat i amb la participació directa d'Alfred Lloré, membre d'aquesta associació i col·laborador del Centre

¹⁷.- A. Florensa, *Valoración urbanística del circuito romano de Barcelona*, op. cit.; A. Balil, *Las murallas romanas de Barcelona*, op.cit.

d'Arqueologia han permès conèixer i posar en valor una part important del parament de la muralla augustina.

A través d'una petita obertura practicada d'antic, en un moment difícil de precisar, per eliminació d'alguns blocs del parament de grans carreus, es pot accedir a una petita saleta creada dins l'espai que pertanyia al farciment *opus caementicium* de la muralla baix imperial i part de la fundacional.

Obres posteriors d'ampliació de la seu de l'A.E.E.F. van permetre enllaçar pel darrera els dos departaments de la primera planta de l'edifici, reobrint un corredor existent d'antic d'uns 8,33 m. de longitud, 1,40 a 1,45 d'ample i 1,90 a 1,95 d'alçada. Aquesta operació va permetre deixar al descobert un pany molt considerable del parament de la muralla augustina. Però, a difència dels altres llocs on la muralla ha estat arrasada, aquí correspon, en altura, a la part central i part de la meitat superior, entre els 3,60 m i els 5,60 m.

El corredor discorre entre la façana fundacional i el parament de grans carreus, vistos per la part interna, de la defensa baix imperial, sota un sostre irregular que desvetlla els materials que formen l'*opus caementicium* de la muralla tardana.

La secció transversal, encara que incompleta, per no atravesar tota la primera muralla, és una de les més interessants. En ella queden corroborats tots els elements tipològics i morfològics coneguts i afegeix quelcom de nou que permet conèixer l'aspecte extern que tindria el límit de la colònia durant els tres primers segles de la seva història.

Aquesta secció mostra la juxtaposició de les dues muralles, partint del parament de grans carreus -alguns d'ells procedents de monuments funeraris com les peces del basament motllurat- de 0,52 m. de profunditat, segueix un potent i compacte nucli de formigó de 1,40 a 1,45 m. amb elements reutilitzats - fust de columna - i fragments de ceràmica; finalment la façana augustina de pedres de mida petita tallades per dins en forma de falca. Entre l'una i l'altra apareix una capa de morter disposat en sentit vertical. Es d'un gruix irregular i té una cara allisada. Podria interpretar-se com l'arrebossat del parament extern de la muralla fundacional.

Aquesta capa recobria, segurament, gran part de les pedres, deixant a l'aire alguna part de les més sortints. Donava, així, l'aspecte d'un encintat de forma irregular i amplè, però remarcant les juntes i contorns de les pedres amb una incisió feta amb la paleta.

4- COMTESSA DE SOBREDIEL 4. (Là.m.8)

Les obres de reforma que s'havien de realitzar a finals de 1995 en un local comercial d'aquest carrer van exigir d'una intervenció arqueològica prèvia donat que aquest punt es correponia amb el traçat de la muralla en el seu angle sud¹⁸.

L'enderrocament el s. XIX -cap a 1856- del Palau Reial Menor va provocar la desaparició de la muralla. Per aquest motiu, únicament es disposava d'un plànol aixecat el 1832 per l'arquitecte Bosch i Ballescà ajudat per Josep Mestres i Oriol. Els olis de Domingo Sert i algunes fotografies -publicats en diferents ocasions juntament amb la planta- ens permetien conèixer com va ser aquesta zona en alçat¹⁹.

Aquesta documentació gràfica emplaça la torre angular sud de planta circular. La plasmació sobre el parcel·lari actual la feia passar entre les propietats núm. 2 i 4 de la Comtessa de Sobradriel, punt on la muralla feia la inflexió en direcció al carrer del Regomir.

En la mateixa entrada del local es va obrir una cala que, a molt poca profunditat del nivell del terra va deixar al descobert la massa d'*opus camenticium* i els carreus del parament extern, que havien estat seccionats en sentit horitzontal.

Malgrat l'estat de degradació produït pels impactes de diferents obres, com la contrucció d'una claveguera coberta amb grans lloses que talla la muralla obliquament -possiblement de l'època del Palau Reial Menor i anterior a construcció de l'edifici actual-, es va poder reconèixer en la part interior del farciment baix imperial la filada de petits carreus, algun dels de mòdul més gran que podrien correpondre a l'inici de l'angle sud.

L'ampliació de la cala en direcció SE va permetre localitzar la torre circular, de la qual restava sols el nucli desprotegit del seu recobriment d'*opus quadratum* que, probablement deu conservar-se a un nivell més profund per sota d'un clavegueró que el va afectar en superfície.

¹⁸.-A. Florensa, *Valorización urbanística del circuito romano de Barcelona*, op.cit.; A. Balil, *Las murallas romanas de Barcelona*, op.cit.; F.Carreras Candi, *La ciutat de Barcelona*, op.cit.; Memòria de la intervenció arqueològica al carrer Comtessa e Sobrediel nº 4 (Ciutat Vella, Barcelona) 1995. Intervenció realitzada amb Marta Rodriguez.

¹⁹.- A. Balil, *Las murallas romanas de Barcelona*, op. cit.

El resultat és del tot cabdal per reconstruir el traçat de la muralla amb precisió, en zones com aquesta, de la qual la informació de què es disposava fins ara era poc detallada.

L'aixecament topogràfic fet, permetra tancar perfectament el circuit defensiu. Actualment aquests testimonis son inacessibles ja que es conserven colgats sota el paviment del local.

5- ARC DE SANT RAMON DEL CALL NÚM. 5 I CARRER DEL CALL NÚM. 1 I 3.(Làms. 9, 10, 11)

En aquest punt era coneguda l'existència d'una part mutilada de la muralla, tal com avui pot ser contemplada inserta en la façana entre els núm. 3 i 5 del carrer del Call.

Molts estudiosos han interpretat les restes com a pertanyents a una porta que s'obria en aquest sector. Però, en realitat, la porta es trobava entre el carrer del Call i el de Ferran.

Les restes, doncs, corresponen a una secció del llenç entre les torres núm. 62 i 63, obert en l'època medieval a fi de comunicar el call jueu amb l'exterior, ja que la porta romana convertida en castell,-el castell nou- havia bloquejat el curs de l'antic *kardo*. Equest fet explica la desviació de la línia del carrer del Call en el seu tram final entre els carrers Arc de Sant Ramon del Call i Banys Nous.

Obres de restauració realitzades per A. Florensa havien deixat el descobert una torre -la núm. 63 del circuit- en l'interior d'una botiga de l'immoble núm. 1 del carrer del Call. L'actuació també va abastar la façana on es van posar de relleu els testimonis de la muralla que es conservaven a l'aire lliure²⁰.

No obstant, aquest testimonis no eren del tot entenedors, ni definits, simplement es distingia una part irregular de l'*opus caementicium*.

L'estat de degradació en que es trobava va obligar a fer un treball de consolidació, que serví per fer una anàlisi detallada de les estructures. Aquesta tasca d'estudi i documentació va posar en evidència la presència d'una capa d'*opus signinum* en la part superior. La seva disposició horit-

²⁰. - A. Florensa, *Valoración urbanística del circuito romano de Barcelona*, op. cit.

donaria l'aspecte d'un mur arrebossat en el qual sobresortiria part d'alguna pedra. Sembla que el morter tindria, almenys exteriorment, una coloració ocre.

Únicament aquesta tècnica sembla variar en les cantonades que van ser reforçades emprant aparell d'*opus quadratum*. Això es fa patent en l'angle N -Pia Almoina-, l'angle E -plaça de Traginers- i l'angle S - Comtessa de Sobradíel 4-. Aquesta tècnica es va utilitzar en la construcció d'elements singulars com les portes, la geminada que s'obria al SE al Carrer de Regomir i la trifora que s'obria al NO al Carrer del Bisbe.

No obstant, sembla que una part dels murs va ser aixecada també amb carreus com es fa palès en el front de l'avinguda de la Catedral, la qual cosa en un principi vàrem interpretar com una possible reparació.

Avui amb la nova documentació i després d'una nova anàlisi de la documentació coneguda, es pot dir que aquesta obra va ser feta d'origen amb aquesta tècnica -els carreus estan perfectament trabats al morter del farciment intern-. És probable que una part molt important del pany del parament NO fora de grans carreus però deixant unes discontinuïtats. Pot ser aquestes interrupcions no del tot ben mesurades podrien correspondre a la presència de les torres de que disposava aquesta construcció defensiva tal com documenta la inscripció de *C. Coelius*, duunvir que va tenir cura de la seva erecció²⁴. Fins ara tan sols ha estat localitzat un d'aquest elements defensius situat en un dels costats de la porta del Regomir, el qual va ser folrat per la torre de planta circular baix imperial. És probable que gran part d'aquest elements fossin destruïts en construir el reforç tardà, si no es podien incorporar a la massa de farciment intern o englobar dins les noves estructures.

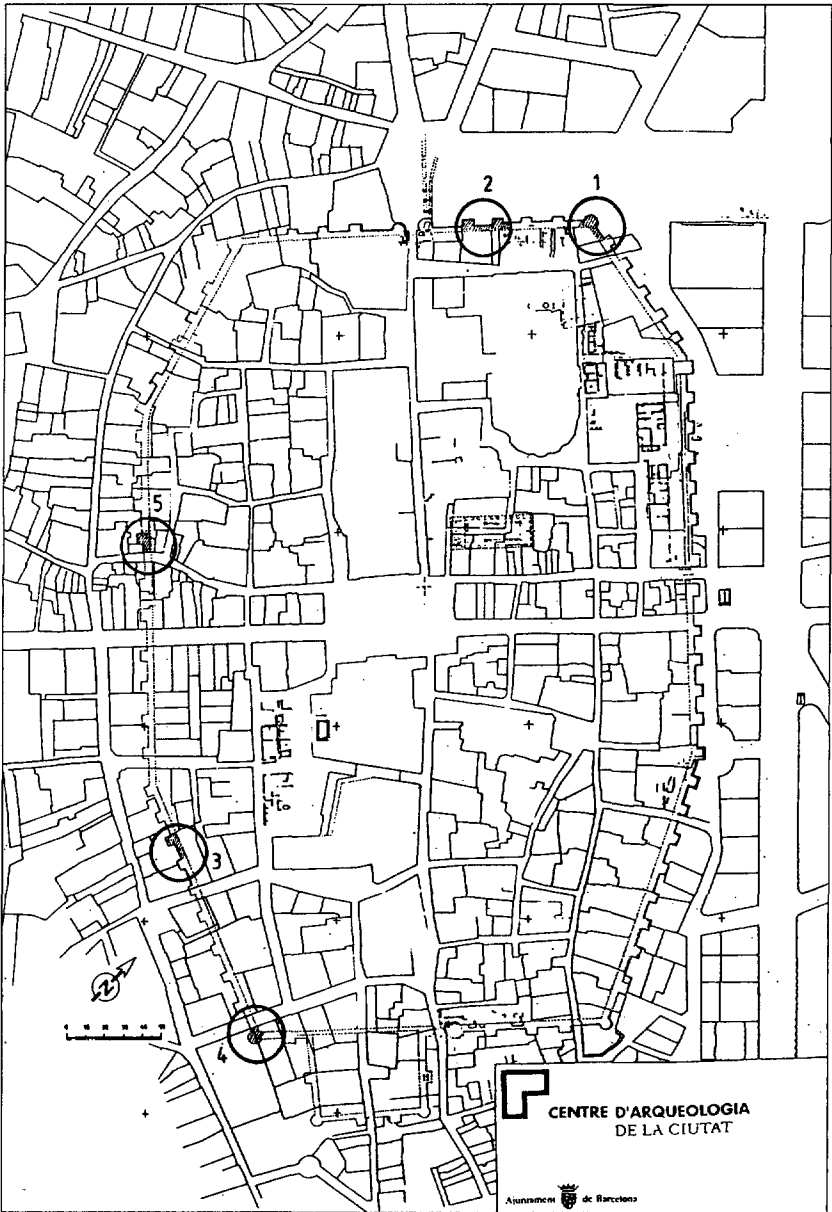
Tant la seva tècnica, la seva execució i la seva amplada d'entre 1,65 a 1,85 m- no ens mostren una muralla de gran potència. És probable que tingué una funció de delimitació del recinte, del pomeri de la ciutat romana.

En relació a la muralla baix imperial, més coneguda per constituir la cara externa de tot l'aparell defensiu, cal deixar ben documentat el detall del pas de ronda, obrat amb *opus signinum*, que recobriria tota la superfície superior resultat de la suma dels dos cinturons muraris. És aquest l'únic tes-

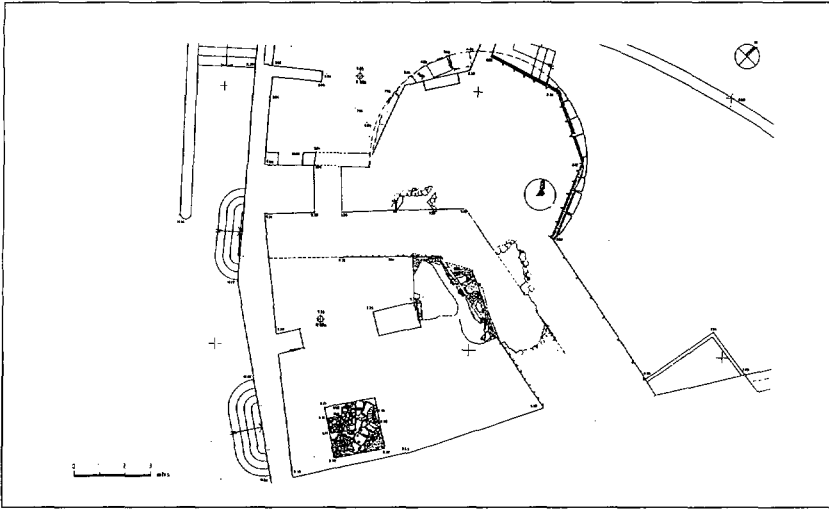
²⁴. - F. Carreres Candi, *La Ciutat de Barcelona*, op. cit; Mariner, *Inscripciones romanas de Barcelona*, Barcelona, 1973

timoni que comptem per a la seva documentació.

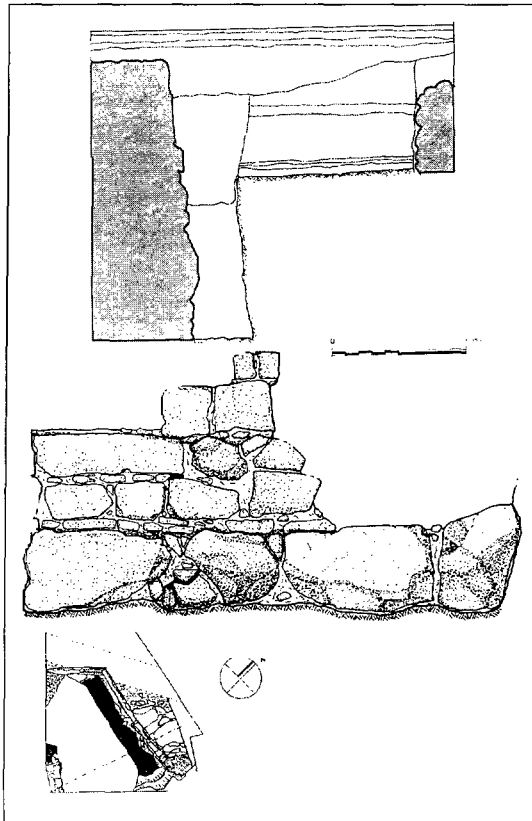
El colgament a partir del s. V és possible que fora més tardà. Sols podem dir que apareixen en aquest estrats formats sobre el pas de ronda alguns materials del s. V. Caldrà tenir sort en altres punts i corroborar aquesta datació.

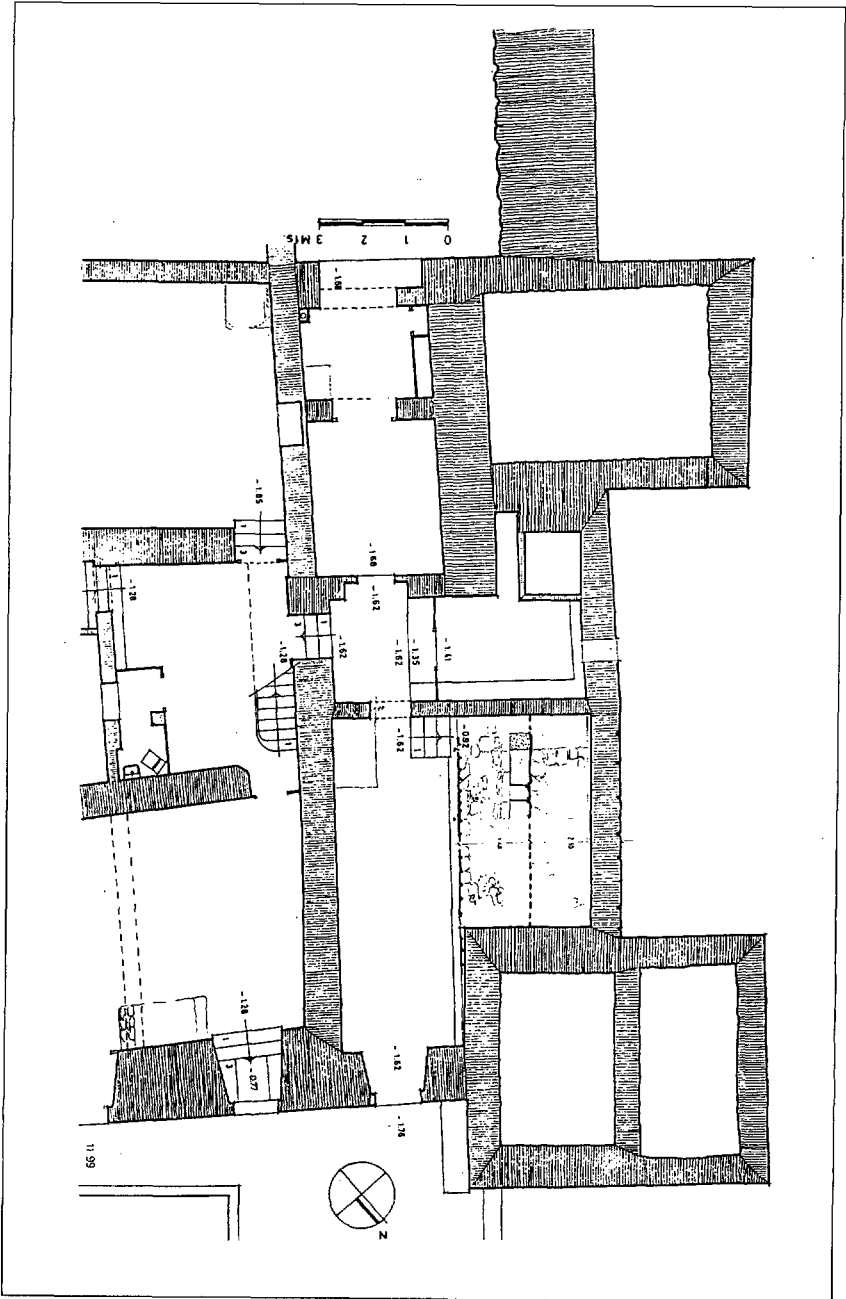
Làm.: 1.- Planta general del recinte de la colònia *Barcino* amb l'emplaçament de les zones d'estudi.

Làm. 2.- Planta de l'edifici de la Pia Almoïna amb la torre i les dues línies de muralla.

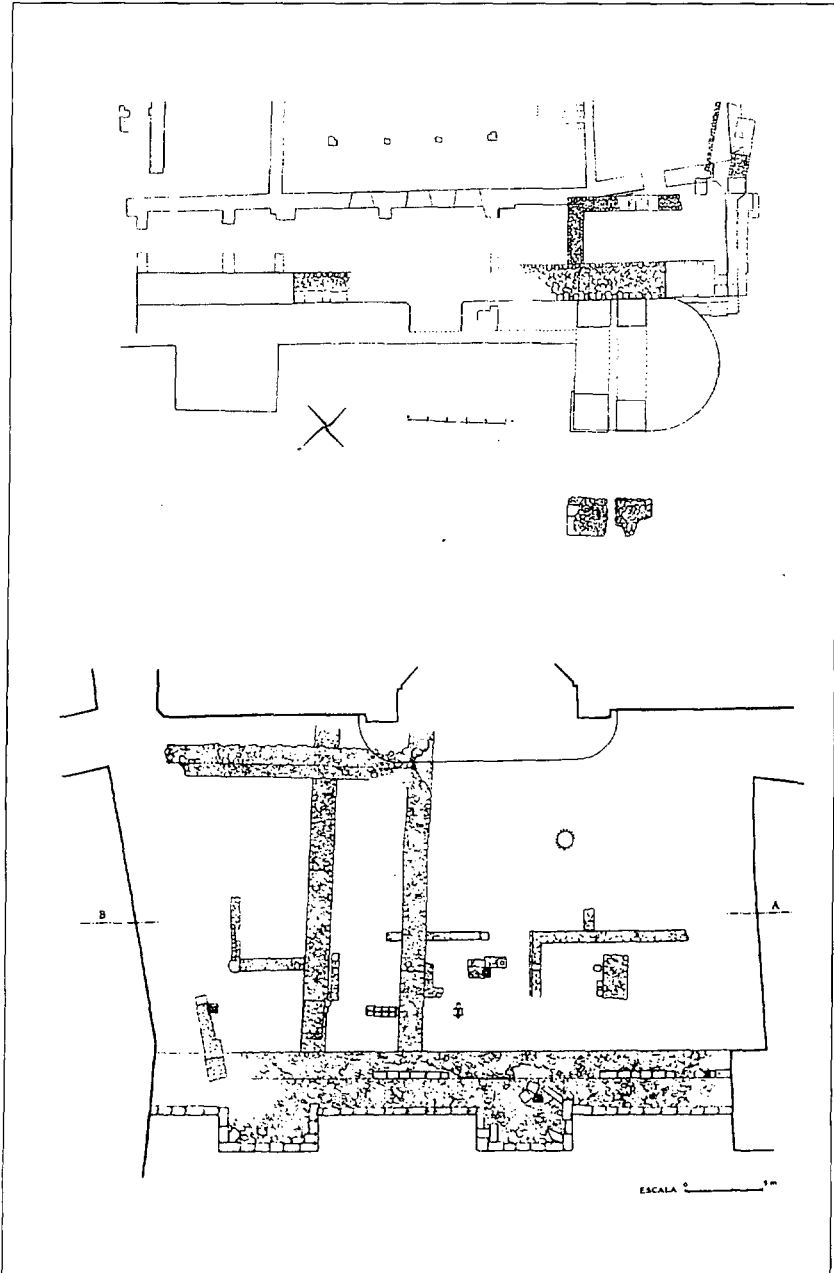

Làm. 3.- Alçat i secció del parament interior de la muralla augustina en l'angle nord.

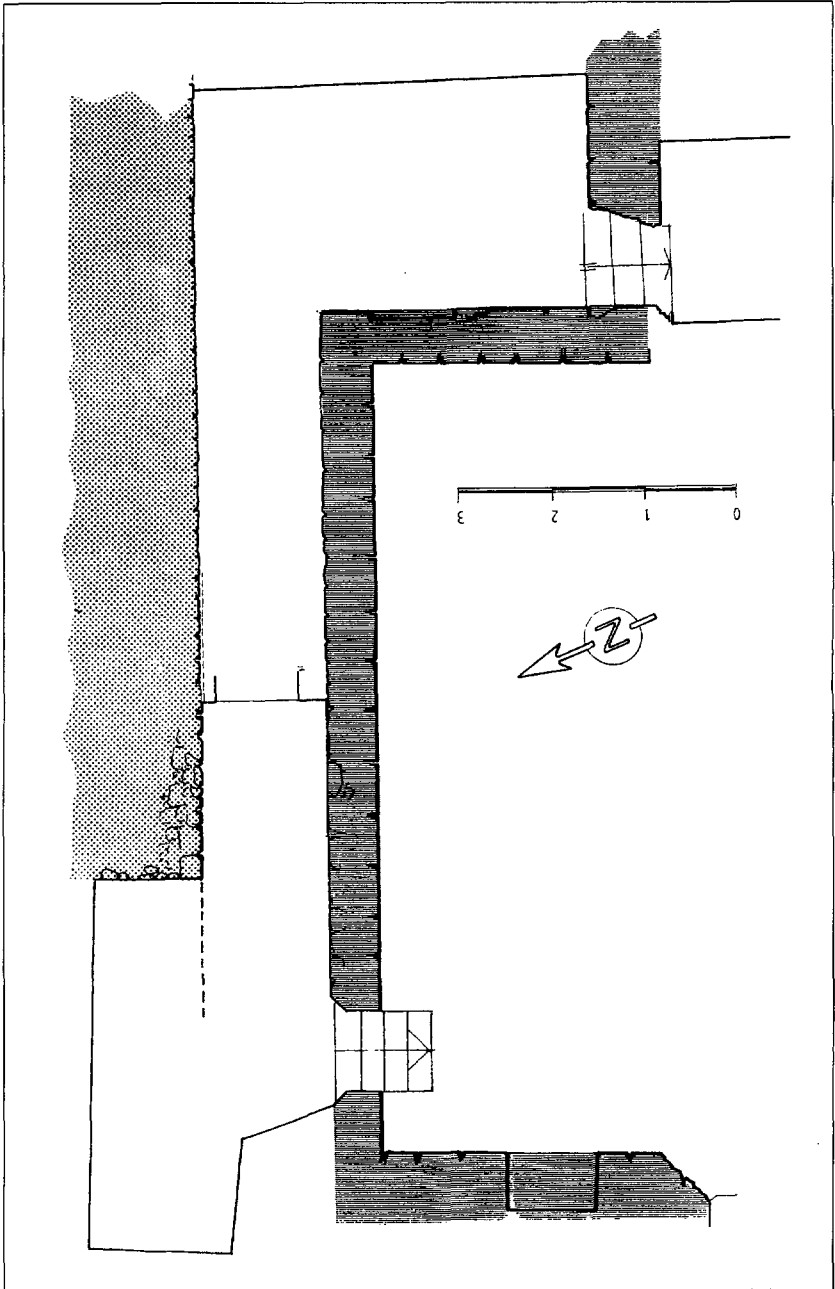

Lám. 4.- Planta de l'edifici del Degà amb el segment de muralla localitzat.

LA MURALLA DE BARCINO A LA LLUM DE LES DARRERES DESCOBERTES

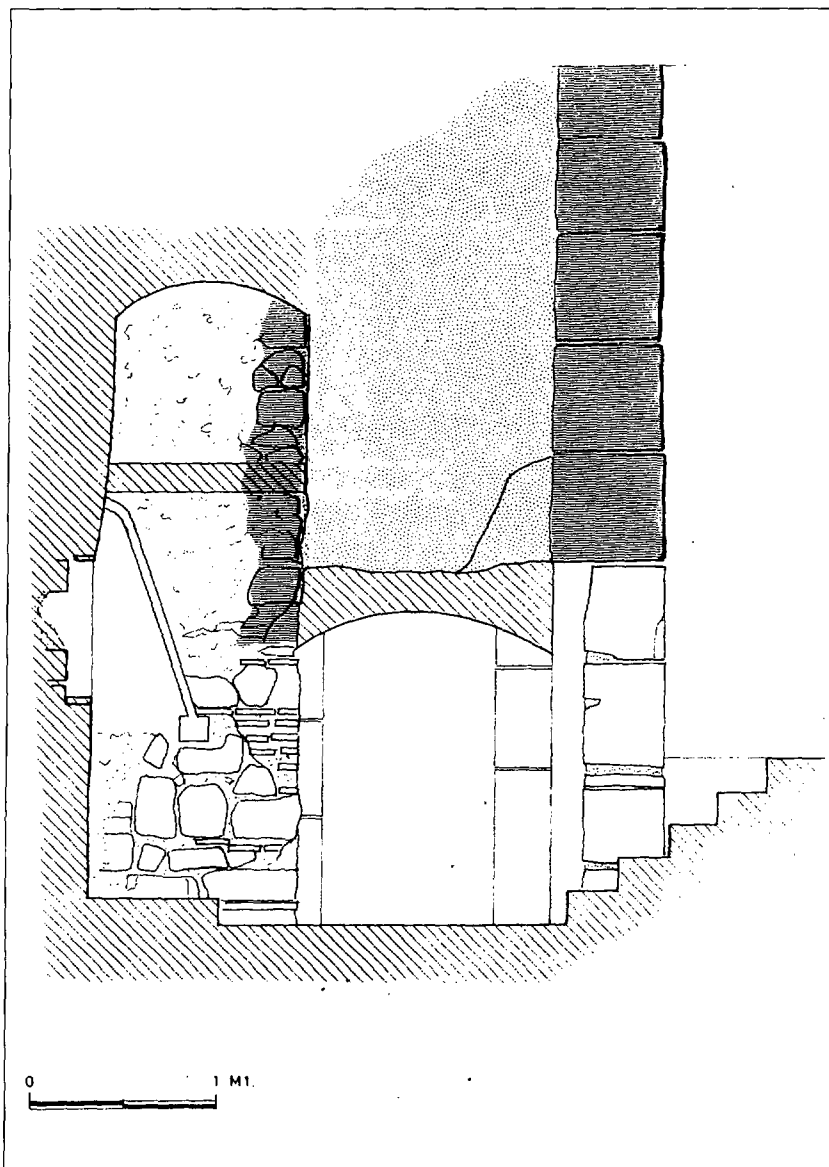

Làm.5.- Planta de la muralla localitzada a l'interior de casa de l'Ardiaca i sota el Pla de la Seu.

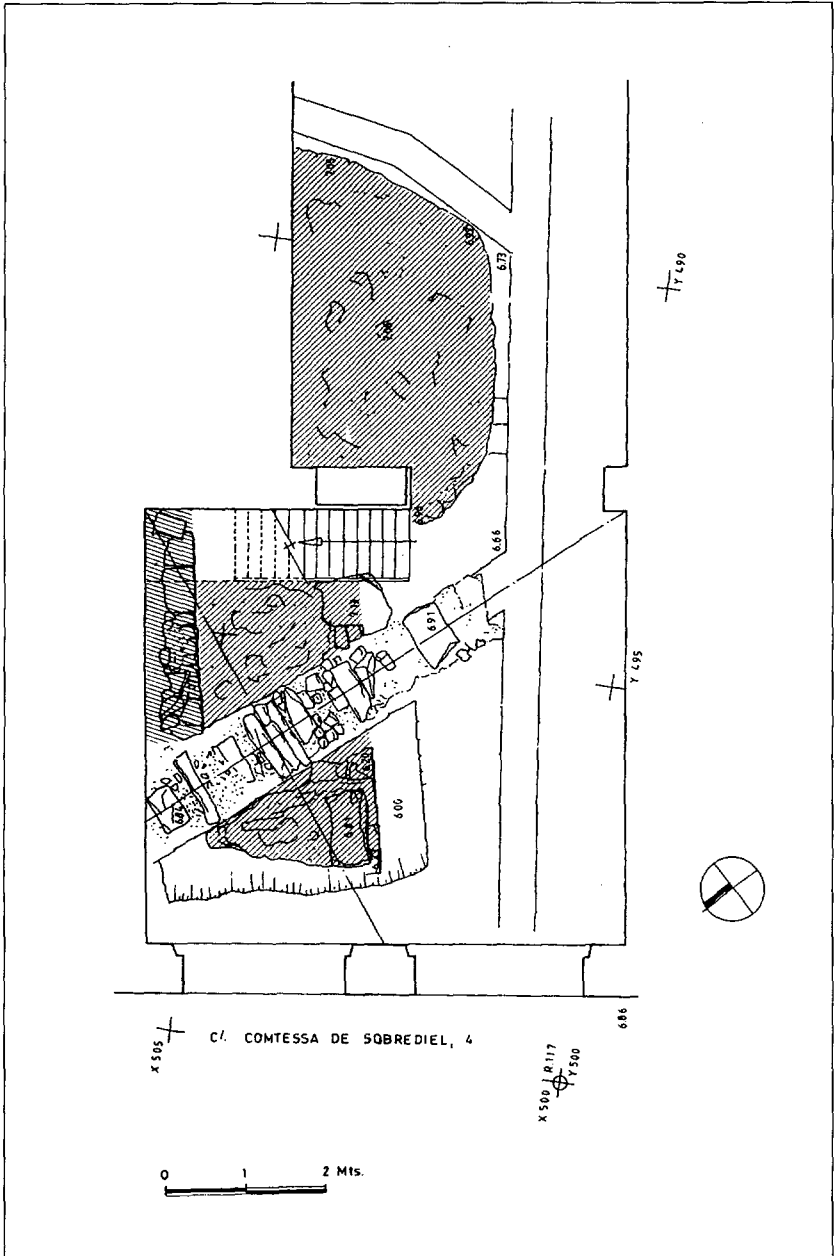

Làm. 6.- Planta del sector de muralla del c. Avinyó 19

LA MURALLA DE BARCINO A LA LLUM DE LES DARRERES DESCOBERTES

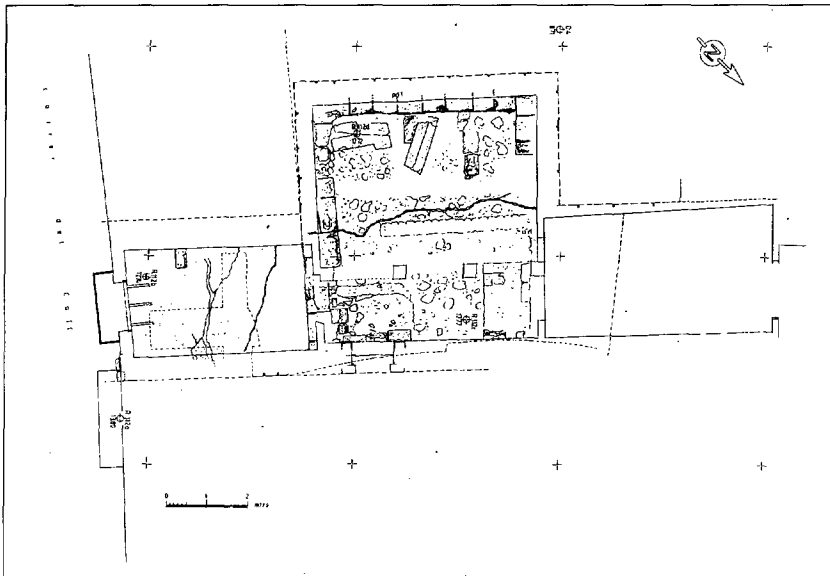

Làm. 7.- Secció de les dues muralles al c. Avinyó 19

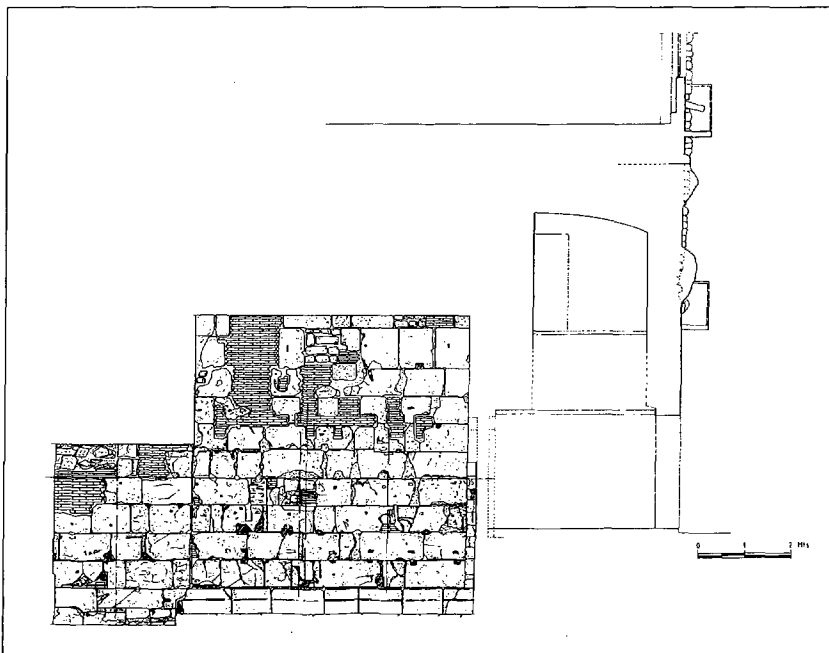

8.- Planta del llenç de muralla i torre circular Sud. Comtesa de Sobrediel 4.

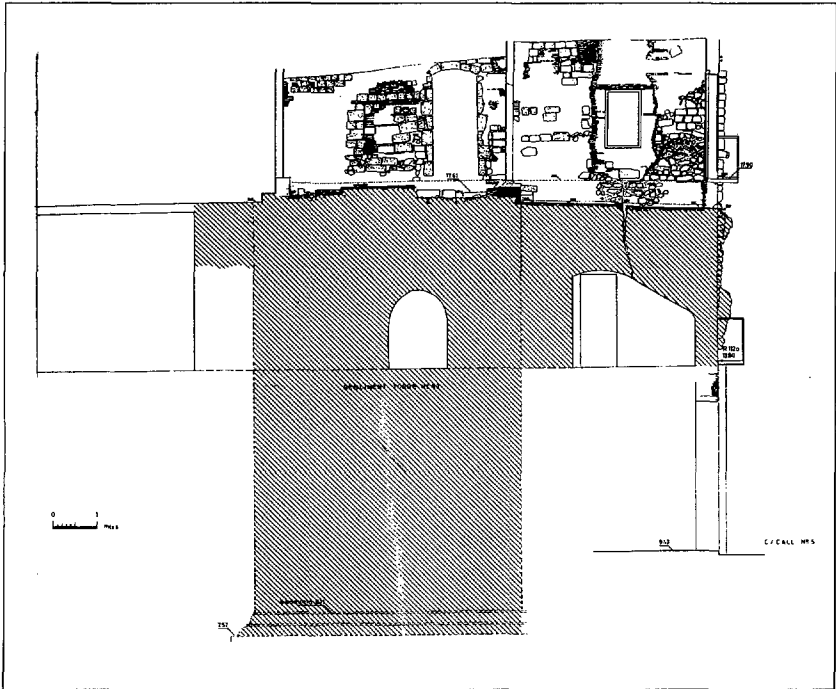
LA MURALLA DE BARCINO A LA LLUM DE LES DARRERES DESCOBERTES

9.-Planta de la torre i llenç de muralla amb el pas de ronda d'Arc de Sant Ramon del Call, 5.

Làm. 10.- Alçat de la muralla del c/ 1 i Arc de Sant Ramon del Call,5

Làm. 11.- Secció longitudinal de la muralla.